

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

Filozofická fakulta
Seminář dějin umění
Arna Nováka 1
602 00 Brno
Česká republika
www.phil.muni.cz/dejum

Středověká fresková výzdoba na zámku ve Velkém Meziříčí v čase restaurátorského průzkumu

Zámecká budova, střežící z výšky kotlinu Velkého Meziříčí, v sobě skrývá jeden z nejstarších hradů na Moravě. Jeho historie se začala psát ještě před polovinou 13. století, v době, kdy nejen tato část Moravy, ale téměř celá oblast českých zemí procházela obdobím velkých změn, jež vedly k rozsáhlé kolonizaci horských oblastí, vzniku měst, rozvoji hornictví a zrodu šlechtické vrstvy v podobě, jak ji známe z vrcholného středověku i následujícího období.

Na středním toku řeky Oslavy se v dnes již neznámé době usadil rod, jež ve svém erbu nesl orlí křídlo o sedmi perech a jež byl podle původního centra nově budovaného dominia nazván Tasovci. Mezi lety 1233 až 1240 se v pramenech objevují Záviš, Mladota, Bohuš a Budislav z Tasova, ale můžeme hypoteticky předpokládat, že o jednu či dvě generace dříve žil prapředek rodu nesoucí jméno Tas. Během kolonizace, jež zasáhla poměrně velké území podhůří Českomoravské vysočiny, se tato rodina rozdělila do několika větví, nazvaných podle svých sídel v Tasově, Meziříčí, Mostišti a Vanči. Jeden z příslušníků rodu erbu orlího křídla přešel do povodí Svatky, kde založil další rodový hrad v Lomnici, tato větev se později ukázala jako nejživotaschopnější. Nejstarší členové rodu sídlili ještě na jednoduše opevněných dvorcích či dřevohlinitých hrádcích, a to nejčastěji v okolí nejstarších kostelů vyskytujících se v této oblasti, jejichž stopy však zahladila pozdější lidská činnost.

Jak jsem již zmínil výše, ve Velkém Meziříčí byl na konci druhé čtvrtiny 13. století postaven kamenný hrad. Bylo to ještě v době, kdy tento způsob stavění opevněných sídel byl výsadou pouze zeměpána, období mohutného rozvoje kamenné hradní architektury ve šlechtickém prostředí nastalo až po polovině zmíněného století. Na Moravě se ze stejné doby dochovaly obdobné příklady jen v královském Znojmě či na Buchlově nebo na šlechtickém Kunštátě. To svědčí o významném postavení a výrazné ekonomické síle pánů z Meziříčí. O těchto počátcích Velkého Meziříčí dochované písemné prameny mlčí, v první pravé listině se uvádí Vznata z Meziříčí až k roku 1281, samotný hrad je zmíněn až k roku 1377.

První indicie o pozdně románském stáří zámeckého jádra ve Velkém Meziříčí zjistil na počátku 80. letech 20. století Lubomír Konečný, později tuto skutečnost potvrdil na základě podrobného stavebněhistorického průzkumu Jan O. Eliáš. Nejstarší část hradu byla vybudována na jihovýchodní, tedy nejlépe hájitelné straně ostrožny a skládala se z nárožní mohutné věže a těsně přiléhajícího dvouprostorového paláce o dvou patrech. Průchod mezi suterenními místnostmi zmíněného paláce byl kdysi zdoben pozdně románsky profilovaným kamenným ostěním, jež bylo později vytrženo a přemístěno na vnější stranu západní zdi této obytné budovy, tj. směrem do nádvoří. Hradní nádvoří bylo po zbylých třech stranách obklopeno mohutnou zdí, jež se dochovala ve sklepech na severovýchodní straně a v suterénu a přízemí jihozápadní strany. Na severozápadní straně bylo toto opevněné porušeno pozdější výstavbou.

K jihozápadní hradbě byl později přistavěn další patrový palác o třech místnostech, jež byl datován do průběhu druhé poloviny 13. století, nejčastěji před výše zmíněný rok 1281. Dochované torzo kamenného portálového ostění v prvním patře paláce, na vnitřním líci jihovýchodní stěny prostřední místnosti, však naznačuje, že i tento obytný prostor může pocházet ještě z pozdně románského období. Zároveň však nesmíme zapomenout na možnost druhotného přemístění, tak jak se to stalo u portálu jihovýchodního paláce. V období gotiky byly vybudovány další obytné prostory po zbylých stranách hradního nádvoří, a to na vnější straně nejstarší hradby, severovýchodní trakt byl posléze přestavěn v renesanční době, severozápadní dostal dnešní barokní podobu po velkém požáru zámku v roce 1723. Zámecké nádvoří bylo na jihovýchodní straně během 16. století obohaceno o vložené schodiště a arkádu, najdeme tu však i stopy po romantických úpravách z časů novogotického historizmu ve druhé polovině 19. století.

Na stěnách střední místnosti jihozápadního křídla byly během stavebních úprav této části zámku v 80. letech 20. století nalezeny stopy po freskové výzdobě. Z tohoto důvodu rekonstrukce této místnosti neproběhla, pouze na několika místech došlo k neodbornému sejmutí vrchních vrstev výmalby, a bohužel, i k otlučení omítky až na kámen. Do jihovýchodní zdi místnosti byl v nedávné době probourán nový průchod, který necitelně zakryl vnitřní profilaci dochovaného torza pozdně románského ostění. V minulém roce se restaurátorského průzkumu těchto nástěnných fresek ujala odborná firma Imago, jmenovitě Kateřina a Jan Knorovi. Nad zmíněným nově proraženým průchodem byl odkryt detail se štítem nesoucím erb orlího křídla, nad ním lze spatřit helmici na vrcholu bohatě zdobenou péřovým chocholem. S velkou pravděpodobností se jedná o rytíře, jenž v turnaji zastupuje rod pánů z Meziříčí, tomuto vysvětlení napovídají dva dřevce horizontálně položené vlevo od štítu.

Na protější, tj. severozápadní stěně místnosti lze spatřit bohatší fragmenty původní výzdoby. V levé polovině to jsou lidské a koňské nohy v dlouhém průvodu, přibližně uprostřed téměř nezatelné základy architektury, v pravé polovině naopak velmi dobře dochované figury lidského páru, držícího se za ruce. Uvedená scéna je z dolní strany ohraničena výraznou horizontální linií, obdobnou můžeme předpokládat i nad výjevem, nad ní se s velkou pravděpodobností nachází další pás výzdoby. Ve vrcholu stěny byla průzkumem zachycena písmena zřejmě velmi rozsáhlého nápisu. Na zbylých stranách místnosti nebyly prozatím odhaleny žádné stopy po výmalbě, pouze můžeme konstatovat, že jsou velmi poškozené novověkými stavebními zásahy.

Zkoumaná místnost je zaklenuta jednoduchou křížovou klenbou položenou na poměrně mohutná žebra klínového profilu, přičemž skosené hrany jsou obohaceny o jemné půlkruhové vyžlabení. Žebra vybíhají z náběžních štítků ozdobených jednoduchým středovým zářezem, pod nimiž se nalézají jehlancové konzoly v horní části zdobené horizontálně obíhajícím prutem. Pouze jedna konzola je dobře zachovalá, další dvě jsou výrazně otlučené, poslední chybí úplně. Zajímavým faktem je skutečnost, že ač popsaná žebra i konzoly svým charakterem patří do pozdně románského či raně gotického období, tedy souzní s nejstarší fází hradu, kam pravděpodobně lze zařadit i palác, v němž se nalézají, byly do zdi střední místnosti jihozápadního paláce vloženy druhotně. Svědčí o tom použití jiného druhu malty, jež se zcela očividně odlišuje od omítky, na jejíž povrch jsou nanášeny nově objevené fresky.

Freskovou výzdobu lze na základě srovnání s dochovaným moravským i českým materiálem datovat do časového rozmezí 20. až 50. let 14. století. Podobné provedení figur, tvarování drapérie a práci s konturou lze v českém prostředí najít nejbližší v johanitské komendě ve Strakoncích, v kostele sv. Jana Křtitele v Janovicích nad Úhlavou, v kostele Narození Panny Marie v Průhonicích nebo v kostele sv. Jakuba Většího v Křeči. Na Moravě

se nejbližší analogie nalézají v Jihlavě, a to jak v minoritském kostele, tak v presbytáři bývalého dominikánského kostela, dále v hlavní lodi kostela sv. Jakuba Většího v Pohořelicích, o něco vzdálenější srovnání umožňují fresky v kostele sv. Jiljí v Kobeřicích či v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Černvíru. Zřejmě nejbližší stylovou rovinu k fresce na meziříčském zámku najdeme v kostele sv. Martina v Kralicích nad Oslavou, budoucí srovnání obou příkladů však znesnadní velmi torzovité dochování kralické výzdoby. Fresky v blízkých Dalešicích a Dukovanech vznikly sice ve stejné době jako velkomeziříčské, ale patří do jiného stylového okruhu. Nejbližší dochovaná nástěnná výzdoba, tj. fresky v apsidě kostela sv. Marka v Mostišti, byla pro změnu vytvořena v úplně jiné době, nelze ji tedy taktéž použít pro vzájemné komparace.

Písmo, jež bylo objeveno v nápisu na horní části severozápadní stěny, vychází sice z románských vzorů, ale k jeho uplatnění dochází ještě po celé 13. století, a následně i hluboko do století čtrnáctého. Najdeme ho jednak ve zmíněných kostelech v Janovicích nad Úhlavou a Strakonících, ale i např. ve farních kostelech v Písku či Chvojně, oproti tomu v Průhonicích byly do chrámové výmalby vepsány už nápisy v typické gotické fraktuře. Na Moravě se v této době písmo ve freskách velmi těžko srovnává, neboť se dochovalo jen výjimečně, navíc v torzálním či velmi poškozeném stavu.

Co se týče hradního prostředí a zobrazeného námětu, jde nejen na našem území, ale i v okolních zemích o unikátní případ. Zatímco kostelní interiéry z uvedené doby ukrývají poměrně slušnou galerii příběhů z Bible a křesťanských legend, v profánním prostředí, ať už šlechtických paláců či měšťanských domů, nic obdobného ve zmíněné době, a ještě dlouho poté, nenajdeme. Na hradech se sice objevuje fresková výzdoba v soukromých kaplích (v první polovině 14. století je to např. Houska či Lipnice), i v měšťanském prostředí zcela výjimečně narazíme na zobrazení svatého patrona, ale se zachycením turnaje či s jinou bojovou, válečnou, loveckou či rytířskou scénou se v českých zemích setkáváme až o sto padesát let později. Určitou výjimku v tomto směru tvoří Starý palác, stojící se v rozsáhlém komplexu zámku v Jindřichově Hradci, kde se nalézá místnost s rozsáhlým cyklem ze života sv. Jiří, jež je datována do 40. let 14. století. Nejde totiž o kapli, ale o místnost, kde se zřejmě shromažďovali členové rytířského řádu, jehož patronem byl právě uvedený světec.

Fresky ve starém paláci meziříčského zámku s největší pravděpodobností zachycují turnajovou scénu a výjev ze zatím neidentifikovaného rytířského eposu, analogické zobrazení najdeme v našem prostředí až na konci 15. století na českých hradech Blatná, Švihov, Houska nebo Žirovnice, na Moravě pak ve velmi redukované podobě na zámku v Dolních Kounicích. Pro pozdní středověk jsou typické i bohaté erbovní galérie, ze 14. století známe jedinou, dochovala se v již výše zmíněném svatojiřském sále na zámku v Jindřichově Hradci. Bylo by opět výjimečné, kdyby se analogická přehlídka erbů objevila pod dosud nesnesenými omítkami zámku ve Velkém Meziříčí, ale i prokázaná existence jednoho jediného znaku je velmi důležitá z hlediska datace a přesného určení zadavatele díla, v našem případě je to figura orlího křídla, tedy pánů z Meziříčí, jež byli majiteli zdejšího panství od první zmínky v roce 1281 až do konce 14. století.

Průvody koní se vcelku často objevují v uherském prostředí, kde souvisejí s bojem s kočovnými Kumány, o němž vypráví legenda sv. Ladislava, v našem prostředí se s koněm můžeme setkat pouze ve scénách spojených s příjezdem Tří králů do Betléma nebo s postavou vojáka či vladaře, jako je sv. Jiří, sv. Marek nebo sv. Václav. Vedle toho existují i scény, jež dnes neumíme identifikovat, na Moravě je to kupříkladu případ jednoho z výjevů v presbytáři bývalého dominikánského kostela v Jihlavě nebo velmi špatně čitelného torza výzdoby presbytáře kostela sv. Ondřeje v Roubanině u Letovic. V případě námi zkoumané fresky

můžeme očekávat, že velký nápis v horní části severozápadní zdi s největší pravděpodobností osvětlí scénu zobrazenou pod ním.

Malba je pod pozdější vrstvou líčení ve velmi dobrém stavu, srovnatelném s nedávnými objevy v kostelech sv. Kříže v Nebovidech u Brna či sv. Benedikta v Kostelci u Krnova, které vzbudily velký ohlas jak u laické, tak u odborné veřejnosti. Je tedy nanejvýše zřejmé, že odhalení nově nalezené freskové výzdoby velkomeziříčského zámku bude přínosem nejen pro vědecké poznání spletitých cest středověkých malířů na Moravě, ale i pro bohatou historii zámku, města i přilehlé části Vysočiny. Výše popsané fresky jsou unikátní jak způsobem kvalitního provedení, tak z hlediska zobrazeného tématu, jež nemá v našem prostředí v uvedené době srovnání.

Mgr. et Mgr. Aleš Flidr

ales.flidr@seznam.cz

549 495 383